

נושא המפגש: היכרות ראשונית עם סיפור תנועת הבריחה - "מסע שורדי השואה לארץ ישראל"

מתאים לכל הגילאים מחט"ב ומעלה.

מסגרת הזמן: כשעה וחצי.

מפגש זה משמש מבוא ליחידות ההדרכה הבאות. במפגש יכירו המשתתפים את הרקע לתנועת הבריחה, את השותפים למסע ואת השלבים הראשונים בהתהוות תנועת הבריחה.

מטרות הפעילות

- חשיפה למצב של שורדי השואה באירופה בתום מלחמת העולם השנייה.
- היכרות ראשונית עם סיפור "הבריחה - מסע שורדי השואה לארץ ישראל" - ההחלטה לבחור בחיים, המכשולים שבדרך, השותפים למסע ומושגים שקשורים לפרק היסטורי זה.
- דיון בערכים שבבסיס הבריחה כהשראה לחיים כאן והיום.

עזרים לפעילות

- [מצגת](#) " הבריחה - מסע השורדים לארץ-ישראל"
- [סרטון](#) "ימי השחרור הראשונים". מקור: "יד ושם"

מהלך הפעילות:

שקף 1	בשקף הראשון מוצג נושא המפגש. בנוסף, מצורף קישור לסרטון של יד ושם (8 דקות או פחות) - https://www.youtube.com/watch?v=5TBGKo5eRRQ בסרטון, תיאורי שורדים שמציגים את מצבם ותחושותיהם מיד לאחר השחרור. התיאורים מציפים את נקודת ההתחלה של תנועת הבריחה. מומלץ לבחור מתוך הסרטון סיפור אחד או יותר – לפי ראות עיניו של מוביל המפגש.
שקף 2	בשקף, מוצגות שלוש עובדות שתורמות להבנה ראשונית של הצורך לנקוט בפעולה לאומית קולקטיבית וייחודית, לעזרה לעם היהודי לאחר המלחמה. בשקף מועלת גם שאלה קצרה לדיון שממקדת בחוסר היכולת של היהודים לחזור לבתיהם באירופה.
שקף 3	הצגת קטע מדבריו של שורד השואה משה בייסקי (שלימים היה שופט בבית המשפט העליון בישראל). הקטע מחדד את מצבם של היהודים לאחר המלחמה.
שקף 4	הצגת מידע על הצעדים הראשונים של ייסוד תנועת הבריחה.
שקף 5	מוצגת מפת התנועה של הבריחה באירופה, והקשיים שבדרך.
שקף 8	מוצגים הארגונים השותפים השונים בתנועת הבריחה מאירופה.

שקף 1

בפתיחה, מומלץ לבקש מהמשתתפים לתאר את מה שהם רואים בתמונה שבשקף, מבלי לתת הסבר על התמונה. במהלך התיאור יועלו ניחושים ותחושות של המתבוננים. לאחר מכן מומלץ להציג, באמצעות הסרטון המקושר, סיפור אחד או יותר מסיפורי השורדים. בשלב זה מומלץ לאפשר לצופים רק לקלוט את הסיפורים ולהתרשם מהם, ואין צורך לעורר שיחה על הסיפורים.

שקף 2

בשקף מוצגות שלוש עובדות היסטוריות שחשוב להבהיר אותן :

שחרור פולין משמעותי לסיפור הבריחה יותר משחרור מקומות אחרים מהסיבות הבאות :

- לפני המלחמה, בפולין היה הריכוז היהודי הגדול ביותר של יהודים (ביניהם גם כאלו שגורשו מגרמניה). רובם הושמדו במהלך המלחמה.
- בפולין רוכזו מרבית מחנות הריכוז וההשמדה והרבה שורדים השתחררו בפולין.
- מפולין ברחו לברית המועצות בתחילת המלחמה הרבה מאד אנשים. עם תום המלחמה הם חזרו לפולין, לרוב החוזרים לא היה כבר בית לשוב אליו או משפחה.
- המנהיגים, שורדי השואה מהפרטיזנים ומלוחמי הגטאות, ובוגרי תנועות הנוער שהתארגנו בפולין, הקימו את תנועת הבריחה והיו הראשונים שהובילו את רעיון הבריחה והנדידה לכיוון ארץ ישראל, ופעלו בהיקפים גדולים.

הסכם הרפטריאציה בין ברית המועצות ופולין

הסכם הרפטריאציה נחתם ב- 6 ביולי 1945 בין סטאלין - ראש ממשלת ברית המועצות, לבין שיקורסקי - ראש ממשלת פולין. על-פי הסכם זה אזרחים פולנים שברחו לרוסיה, יוכלו לחזור לפולין. אזרחי המדינות הבלטיות (ליטא, לטביה, בלארוס, אוקראינה, אסטוניה) לא הורשו לצאת מברית המועצות. חשוב להבהיר שבברית המועצות היה שלטון קומוניסטי וכל מי שרצה לעזוב את ברית המועצות נחשב כבוגד. המשטרה החשאית (ד.ק.ו.ד) הייתה ידועה באכזריותה ואזרחים שניסו לצאת ממסך הברזל, נאסרו לשנים רבות.

הנדידה הגדולה של פליטים באירופה

לאחר המלחמה נדדו באירופה כעשרה מיליון איש- אנשים שנלקחו מביתם ונשלחו על ידי הנאצים בעיקר למחנות כפייה או עבודה, ביניהם אנשים שבתחילת המלחמה ברחו מביתם לאזורים שנחשבו כבטוחים וחשבו שהמלחמה לא תגיע אליהם. והיו גם יהודים שהשתחררו ממחנות ריכוז, מחנות עבודה או יצאו ממקומות המסתור.

לאחר הבהרת העובדות שמוצגות בשקף, שואלים :

- מה מצאו שורדים יהודים שחזרו לבתיהם לאחר שתחררו מהמחנות או יצאו ממקומות המסתור?

שקף 3

בשקף מוצג קטע מתוך עדותו של שורד השואה השופט (לשעבר) משה בייסקי. חשוב להקריא את הקטע ולהעלות את השאלות :

- איך הייתם מתארים את מצבם של השורדים היהודים עם השחרור?
- מה לדעתכם הם מרגישים?
- בפני איזו דילמה (התלבטות) הם עומדים?

משוחחים עם המשתתפים, על תחושות אין האונים והפחד שבוודאי ליוו את השורדים. על אובדן, שכול, ובדידות, ועל כך שהשורדים מבינים שלא יקבלו עזרה משום גורם. מדגישים שתחושות אלו מלוות אנשים תשושים פיזית ונפשית שזה עתה שוחררו מהמחנות ומהאיום הנאצי.

שקף 4

בשקף מוצג מידע על ההתארגנות הראשונית של פעילי הברירה שהיו מבין השורדים.

בהצגת המידע חשוב להבהיר שההתארגנות של פעילי התנועות הציוניות ושל מפקדי הפרטיזנים היהודים ולוחמי הגיטאות, הייתה עוד לפני שהמלחמה הסתיימה. האנשים שהתארגנו ראו את עצמם כמנהיגות החדשה של היהדות, לאחר שהמנהיגות היהודית נרצחה בשואה. כבר אז דמויות אלו בחרו שלא לשקוע בדיכאון או להרגיש קורבנות. אלא לפעול למען הצלתם של "אחיהם" בני העם היהודי. הם הרגישו שאם חייהם ניצלו, הרי שהם מחויבים לפעול להצלתם של האחרים. הם לקחו על עצמם אחריות לעם היהודי.

בדיונים ביניהם הייתה הסכמה לגבי השאלה - "לאן" ? – לארץ ישראל. היו חילוקי דעות מתי לצאת לדרך, והאם לעסוק גם בנקם.

אבא קובנר וחבריו סברו שהישארות באירופה היא פגיעה בזכרם של יקיריהם שנרצחו, ולכן, יש לצאת מיד, למרות שהאנגלים עדין שם, וחוקי הספר הלבן לא מאפשרים כניסה חופשית לארץ. הם סברו שבדרך עליהם לנקום בנאצים כי "דמי אחינו זועקים אלינו מהאדמה".

יצחק צוקרמן וחבריו סברו שעכשיו יש להישאר בפולין, כדי לקלוט את השורדים שיגיעו מהמחנות, מהמחבואים, מהיערות ומשאר מקומות המסתור. הם ראו מחויבות אישית לעזור לשורדים בארגון המסע באירופה עד לחופים שמהם יגיעו לארץ ישראל. ובדרך לא נוקמים. פעילים אלו הבינו שעליהם :

- ליצור תשתיות כדי לקלוט את השורדים שיצאו מהמחנות, או חזרו ממקומות המסתור שלהם.
- להפיח רוח חיים ותקווה בקרב השורדים שהיו במצב גופני ונפשי קשה.
- לסייע לשורדים בהתארגנות למסע לישראל ובמהלכו.

הם ידעו מה יהיו הקשיים והמכשולים שבדרך, ובכל זאת החליטו להוביל את העם למסע הבריחה, כשהם לוקחים על עצמם אחריות וסיכונים רבים.

בסיכום השיחה להדגיש את החשיבות של קבוצה קטנה של אנשים, צעירים, שצמחה מתוך השורדים, שהפגינה מנהיגות ולקחה על עצמה אחריות לדאוג לבני עמם. הם היו הכוח המניע שהחזיר לשורדים התשושים והחלשים, את הכוחות להפוך את אין האונים שלהם לפעילויות אקטיביות כדי לשקם את עצמם, וכדי לחלום על חיים חדשים ולהאמין בכוחות האישיים שלהם.

שקף 5

מומלץ לבקש מהמשתתפים להסביר את מה שהם רואים במפה.

חשוב להסביר שהקווים במפה מציגים את הנתיבים העיקריים של תנועת הבריחה, ולא את כל מסלולי הבריחה. מסלולים הבריחה היו רבים והשתנו בהתאם לאילוצים שהתעוררו. בנוסף, הנתיבים הורחבו ועברו במדינות ובמקומות נוספים. ברוב המקרים המסלולים היו לכיוון חופי הים שממנו אפשר להפליג לישראל.

במהלך השיחה חשוב להסביר:

הנדידה מכיוון מזרח, מברית המועצות

מרבית הנודדים מברית המועצות היו אלה שהצליחו לברוח בתחילת המלחמה מפולין ומהארצות הבלטיות, שגובלות עם השטח הרוסי. הרבה מהם נאסרו והועברו לסיביר, עבדו במחנות עבודה קשים וסבלו מרעב ומקור. רבים נפטרו במהלך הנדידה או במהלך השנים שהיו בברית המועצות. בין השורדים מברית המועצות היו הרבה ילדים ביניהם יתומים.

המסע במערב אירופה

ארצות מערב אירופה חולקו לאחר המלחמה לאזורי שליטה של צבאות בעלות הברית: ארה"ב, אנגליה, צרפת וברית המועצות. בין המדינות ובין אזורי השליטה הצבאיים היה גבול עם מחסום ואפשר היה לעבור אותו רק עם המסמכים שנדרשו. בכל גבול היו גם חיילים חמושים. בנוסף לבעייתיות שהייתה בכניסה וביציאה מגבולות אלו, היו גם קשיים שנגרמו מתנאי השטח הקשים וממחסור בתשתיות ואמצעי תחבורה. בהרבה מקרים נערכו גם קשיים במעבר מסיבות פוליטיות שונות. המעבר באזור שליטה אנגלי היה בעייתי במיוחד, כי הבריטים הבינו שהנדידה תוביל את השורדים לארץ ישראל, בניגוד להגבלות שהם הטילו על הכניסה לארץ.

מסע הבריחה לקח כמה חודשים ולעיתים כמה שנים והיה צורך לדאוג לשורדים למקומות לינה, למחייה ולמזון. השורדים היו במצב גופני ונפשי קשה, וההמתנה, המתח והקשיים שהתעוררו לא סייעו לתהליך ההחלמה שלהם. במקרים רבים השורדים גם נתקלו בגילויי אנטישמיות במחנות העקורים – גורם שהגביר את הקושי, הסבל והלחץ.

בשיחה, חשוב להדגיש שלמרות כל הקשיים השורדים דבקו בחיים, היו נחושים בדרכם והפגינו כוחות נפש עצומים כדי להגיע למטרתם ולבנות חיים חדשים. אין ספק שהערבות ההדדית וההתגייסות של העם היהודי באשר הוא הייתה גורם מעודד, מחזק ובעל השפעה.

במידת הצורך אפשר להרחיב גם על הנושא של השלטון הבריטי בארץ, הספר הלבן ומגבלות העלייה שהטילו הבריטים.

שקף 6

השותפים בתנועת הבריחה היו אלו שארגנו והובילו את השורדים בדרכי הבריחה. מבין השורדים שהובלו היו הרבה שהצטרפו למובילים, הפכו לפעילים בתנועת הבריחה וויתרו על תורם להגיע לישראל.

חשוב לציין שבקהל השורדים היו מעט קשישים וילדים. מהם, הרבה מאד יתומים שעברו שנים קשות מאד. בשל הצרכים המיוחדים של הילדים הוקמו כבר בהתחלה מסגרות מיוחדות של בתי ילדים, שהתרחבו במהלך השנים. במסגרות אלה ניסו להחזיר לילדים מעט מילדותם האבודה. שום דבר בחייהם לא היה ילדות "נורמלית".

פעילים ומנהיגים מבין השורדים

רבים מהפעילים שהיו ממובילי הבריחה היו בוגרי תנועות הנוער, פרטיזנים יהודיים או חיילים שנלחמו כנגד הנאצים בצבא האדום או בצבא הפולני.

חיילים יהודיים בצבאות בנות הברית

חיילים יהודים מצבאות: ארה"ב, אנגליה, רוסיה וצרפת סייעו רבות בכל תחנות הבריחה ומחנות העקורים. פעילות החיילים מצבא ארה"ב, ובמיוחד הרבנים הצבאיים, עוגנה באופן רשמי על-ידי הצבא והמדינה של ארה"ב, ונתמכה בסיוע גדול מהן. חשוב לציין גם את ארגון הגיוינט (ארגון של יהודי ארה"ב) שמימן חלק גדול מהוצאות הבריחה לארץ ישראל.

מתנדבים הישוב מישראל לצבא הבריטי, ביניהם חיילי הבריגדה

חיילים מארץ ישראל שהתנדבו לצבא הבריטי ב-1942, כדי להילחם בנאצים עסקו בנוסף לתפקידם הצבאי, בעזרה לשורדים בלוב ובדרום איטליה. הם הגיעו לדרום איטליה מיד לאחר ששחררה בסוף 1943 וסייעו שם לפליטים. באביב 1945 הצטרפו אליהם מתגייסים חדשים מישראל שהתנדבו לחי"ל (הבריגדה - החטיבה היהודית הלוחמת בצבא הבריטי), וגם הם נרתמו לעזרה לפליטים ולתנועת הבריחה.

שליחי המוסד לעליה ב' ושליחים אחרים מישראל

לאחר סיום המלחמה, כשהתבררו פרטי האסון הגדול שהתחולל באירופה, ובמקביל החלה תנועת הבריחה לישראל, הגיעו לאירופה שליחי המוסד לעליה ב'. שליחים אלה, שרובם היו חברי ההגנה, השתלבו בפעולות הבריחה במדינות השונות ובנו רשת רחבה של ארגון ופעילויות בתחומים שונים, שסייעו במסע הבריחה, במחנות העקורים, בבתי הילדים, בקיבוצי ההכשרה ובפעולות נוספות שאפשרו את המבצע האדיר של הבריחה. לאחר הקמת מחנות העקורים ליהודים ובתי ילדים, הגיעו כדי לסייע בחינוך ובסעד שליחים של הסוכנות היהודית.

ילדים בבריחה

כדי להדגיש את מקומם של הילדים השורדים, מוצגות בשקף, מסביב לכל השותפים בתנועת הבריחה, תמונות של ילדים. בהקשר לילדים יש להדגיש את מצבם המיוחד:

- כשורדים הם איבדו את משפחתם, את הסביבה המוכרת להם ואת האמון במבוגרים. כל זאת בנוסף לסבל שעבר עליהם בזמן המלחמה.
- מתוך מיליון וחצי ילדים באירופה נשארו רק 150 אלף. בילדים שנותרו בחיים תלויים התקווה והכוחות לשקם את העם היהודי.